

Zitierhinweis

Putík, Daniel: review of: Johannes Koll, Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940–1945), Wien: Böhlau, 2015, in: Český časopis historický, 2015, 4, p. 1060-1063, DOI: 10.15463/rec.1367571935

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

hudbě, divadlu a filmu. V centru jeho pozornosti stojí především český kulturní život v protektorátu. Ona již zmíněná, Brandesem naznačená, okupační správou cíleně nadsazená podpora německého kulturního života je tu sice uváděna, zůstává však spíše na okraji líčení.

Autor dospívá k závěru, že navzdory všem represím, omezením, přímým i nepřímým kontrolám, instrumentalizaci kultury a samozřejmě jen na papíře existující autonomii nemůže být ve zkoumané oblasti „řeč o kompletním potlačení a eliminaci české kultury“. „Navzdory všem omezením zůstávaly tu vždy ještě podstatně větší možnosti než v jiných okupovaných východoevropských zemích“ (s. 449). Podotkněme k tomu ovšem, že nejen v tomto kontextu by měla být problematizováno zejména přiřazení českých zemí k „východní Evropě“. Je to o to zřetelnější, že podle autora se opatření v protektorátu podobala situaci v severských zemích, v Nizozemí nebo Francii, kde také „byla nacionální kultura nadále povolena a domácí úřady přitaženy ke spolupráci“ s okupační mocí (s. 450). Přinejmenším pro protektorát lze však oprávněně pochybovat o úspěchu oficiální, metodou cukru a biče prováděné okupační „nacistické kulturní politiky“, jejíž směr byl navíc nejednou určován vnitřními kompetenčními střety nacistických institucí (s. 460). Mohnově informativní knize by bývalo prospělo prokrácení, koncentrování, zato však vytištění písmem čitelné velikosti.

Na závěr je možno konstatovat, že velmi potěšitelným trendem posledních let je zaostření pozornosti badatelů na dosud méně objasněné aspekty protektorátního období. Ještě potěšitelnější by ovšem bylo, kdyby se touto cestou vydali nejen němečtí, ale i čeští badatelé, resp. příslušné výzkumné ústavy.

Nina Lohmann
(Překlad Jiří Pešek)

Johannes KOLL

Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940–1945)

Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag 2015, 692 s., ISBN 978-3-205-79660-2.

Johannes Koll se v habilitační práci obhájené na Vídeňské univerzitě věnuje působení rakouského nacisty Arthura Seyss-Inquarta ve funkci říšského komisaře v okupovaném Nizozemsku. Rozsáhlá monografie vycházející především z mnohaletého studia v německých i nizozemských archívech je koncipována jako případová studie o roli funkcionáře „druhého sledu“, kterému se podařilo prosadit až mezi špičky vládního establishmentu „Třetí říše“. Biografický přístup je v Kollově práci spojen s metodou *policy analysis*. Prameny osobního charakteru z válečné doby se po Arthuru Seyss-Inquartovi prakticky nedochovaly: autor vychází z „ego-dokumentů“ ve větší míře jen v části věnované době procesu s hlavními nacistickými zločinci v Norimberku, z níž je k dispozici poměrně rozsáhlý korpus písemností vytvořených později popraveným bývalým říšským komisařem. Koll analyzuje především způsoby, jakými Seyss-Inquart jako Hitlerův místodržící v Haagu využíval svého jednacího

prostoru a hledá odpovědi na otázku, jaký vliv měla říšským komisařem iniciativně prováděná – a mnohdy (spolu)definovaná – okupační politika na nizozemskou společnost a na Seyss-Inquartovo vlastní mocenské postavení v nacistickém Německu.

Úvod práce zahrnuje formulaci výzkumných otázek, cílů a metodologie, shrnutí stavu výzkumu a kritiku pramenů. Druhá kapitola pod titulem „Arthur Seyss-Inquart: Životopisný vývoj do května 1940“ pojednává o mládí tohoto stonařovského rodáka stráveném v Olomouci, Badenu a ve Vídni, o jeho účasti v první světové válce, studiích práv a pozdějším působení v rakouské advokacii a německo-nacionální politice, završeném krátkým působením v roli likvidátora rakouské státnosti z titulu funkce kancléře a později říšského správce se sídlem ve Vídni. Kapitulu uzavírá stať k Seyss-Inquartovu působení ve funkci zástupce generálního guvernéra v okupovaném Polsku.

Ve třetí části („Nizozemsko pod německou okupací. Periodizace“) rozděluje autor sledované období do čtyř fází. V období od okupace Nizozemska a jmenování říšského komisaře v květnu 1940 do potlačení únorové stávký v roce 1941, která byla reakcí společnosti na perzekuci nizozemských židovských občanů, usilovala civilní okupační správa pod vedením Seyss-Inquarta o získání Nizozemců pro podporu či alespoň tolerování nacismu. Ve druhém období, trvajícím až do potlačení stávký na protest proti převedení bývalých nizozemských vojáků zpět do válečného zajetí na jaře 1943, došlo k přitvrzování okupační politiky, k likvidaci stran a obecně k demontáži zbytků politické plurality. Od konce roku 1941 bylo jedinou povolenou „domácí“ politickou organizací Nacionálně socialistické hnutí Nizozemska (NSB), sdružující nizozemské nacisty. V tomto období došlo rovněž k deportaci většiny židovského obyvatelstva do táborů smrti. Ve třetí fázi okupace došlo v reakci na posilování domácího odboje k prohloubení represí a ekonomického vykořisťování, ale i k odstavení rozhádané a drtivou většinou Holanďanů opovrhované NSB na vedlejší kolej německou okupační mocí. Závěrečná agonie nacistické vlády, začínající přesunem válečných operací na nizozemské území a končící kapitulací německých sil, je spojena s excesy v podobě eskalace teroru, systematického plundrování obsazené země a embarga na dovoz potravin a uhlí, jež si během „hladové zimy“ v západní části země vyžádalo tisíce obětí mezi civilním obyvatelstvem.

Čtvrtá kapitola knihy sleduje okolnosti Seyss-Inquartova „Jmenování říšským komisařem“ v květnu 1940. Základní právní a politická východiska německé vlády v Nizozemsku shrnuje pátá kapitola („Nacistická civilní správa. Základy a hranice Seyss-Inquartova mocenského postavení“), tématem následující části jsou pak „Politické cíle ‚dozorčí správy‘: nacistifikace a zglajchšaltování“. Jednotlivým oblastem okupační politiky s důrazem na roli říšského komisaře se věnují kapitoly „Seyss-Inquart a Nacionálně socialistické hnutí Nizozemska“, „Pronásledování Židů“, „Pronásledování Sintů a Romů“, „Politika braní rukojmích a potlačování odboje“, „Hospodářská politika“ a „Nacistická kulturní a vědní politika“. Třináctá kapitola „Exkurz: ‚Evropa‘, ‚Západ‘ a ambice v říšské politice“ se soustřeďuje na úsilí Seyss-Inquarta, který i během svého působení v Nizozemsku zůstal říšským ministrem bez portfeje, o vybudování vlastního postavení v Berlíně. Závěrečné měsíce okupačního režimu v Nizozemsku až do jeho pádu počátkem května 1945 jsou tématem kapitoly „Seyss-Inquart a agonie nacistického systému“. Na

patnáctou kapitolu („Norimberský proces. Obhajoba – rozsudek – poprava“) navazuje závěr práce.

Johannes Koll dokazuje na řadě konkrétních případů, že Seyss-Inquart z titulu „prostředníka“ mezi berlínskými centrálními strukturami, resp. jejich expoziturami v Haagu, a místními kolaboranty zásadním způsobem spoluutvářel okupační politiku v Nizozemsku. Seyss-Inquart za sebou i přes vysokou hodnost SS-Obergruppenführera neměl mocenské zázemí v SS ani NSDAP (o členský průkaz požádal v červnu 1938 a obdržel jej teprve v lednu 1943). Snažil se proto vyhýbat konfliktům s oběma mocenskými strukturami, jež v Haagu reprezentovali dva ze čtyř jemu bezprostředně podřízených generálních komisařů, vyšší velitel SS a policie Hanns Albin Rauter a zástupce strany, jímž byl až do svého neobjasněného úmrtí v roce 1943 Fritz Schmidt. Základem Seyss-Inquartova mocenského postavení byla jeho bezprostřední funkční podřízenost Hitlerovi: ten říšskému komisaři jako jednomu z mála rakouských nacistů plně důvěřoval, jak potvrzuje i jeho jmenování říšským ministrem zahraničí ve „Vůdcově“ politickém testamentu. Seyss-Inquart se dále opíral o dobré vztahy s Himmlerem, jež cíleně kultivoval.

Nabyté postavení umožnilo ambicióznímu komisaři prosadit se v řadě případů vůči centrálním orgánům, jako bylo Vrchní velení Wehrmachtu (Seyss-Inquartovi se podařilo udržet Nizozemsko pod civilní správou až do samého konce bojů na jeho území), Göringův Úřad zplnomocněnce pro čtyřletý plán a později Speerovo Říšské ministerstvo pro zbrojní a válečnou výrobu. Seyss-Inquart nebyl ani jako funkcionář „druhého sledu“ nikdy pouhým vykonatelem rozkazů. Jako „vzorový“ radikální funkcionář se vůči Berlínu prezentoval mj. i aktivní rolí v protizidovské politice, jež byla v Nizozemsku prováděna s vražednou konsekvencí výrazně převyšující poměry v okupované Belgii a Francii.

Seyss-Inquart se i z Haagu aktivně podílel na veřejném životě v Říši. V únoru 1944 stanul v čele Německé akademie jako předchůdkyně poválečného Goethe-Institutu, profiloval se i v diskusi o „nové Evropě“, v níž počítal s Nizozemci jako jedním ze stavebních kamenů budoucí nordické říše založené na „osudovém společenství“ germánských národů pod německým vedením.

Seyss-Inquart vystupoval ve dvojí roli říšského komisaře jako reprezentanta zájmů Říše a zároveň politika, který usiloval o zajištění podpory rasově „spřízněného“ nizozemského lidu nacistickému projektu „nové Evropy“. Koll v tom spatřuje fundamentální vnitřní rozpor, který od počátku definoval Seyss-Inquartův mandát. Avízem snahy o „pozitivní“ působení na podrobený nizozemský národ byl Seyss-Inquartův projev při oficiálním loučení s dosavadním působištěm v Krakově před přesunem do Haagu: budoucí říšský komisař v něm podtrhl zásadní odlišnost cílů okupační politiky na západě a východě Evropy. Politika „otevřené ruky“, o jejíž provádění se Seyss-Inquart snažil zejména na počátku svého působení v Haagu, byla ovšem odsouzena k nezdaru: s postupem války ji jednoznačně zastínilo bezohledné hospodářské vykořisťování a perzekuce v rámci prosazování „zájmů Říše“. Právní a politické postavení úřadu říšského komisaře mu dávalo prostor významným způsobem usměrňovat okupační politiku v Nizozemsku. Arthur Seyss-Inquart byl v této funkci odpovědný za její postupnou radikalizaci a brutalizaci, zároveň se však v jednotlivých případech snažil o zmírnění navrhovaných i prováděných rozkazů z Berlína. Tyto jeho inter-

vence, na něž se odvolával před poválečným norimberským tribunálem, nebyly motivovány humánními ohledy, ale pragmatickým propočtem politických i finančních nákladů na potlačování reakce v podobě silícího odboje. Říšský komisař aktivně, ale neúspěšně argumentoval proti násilným akcím nařízeným říšskými orgány, jež považoval za kontraproduktivní. Znáмым příkladem bylo rozhodnutí konfiskovat radiopřijímače všem Nizozemcům kromě aktivních nacistů. Tím, že se okupační moc sama připravila o možnost propagandisticky působit na nizozemskou společnost, byla symbolicky zavržena chimérická snaha říšského komisaře motivovat Nizozemce k přijetí velkogermánské ideologie.

Seyss-Inquartovi jeho tvrzení, že se snažil zmírňovat dopad okupace na nizozemské obyvatelstvo, ani svalování viny za zločiny okupační moci na Wehrmacht a SS v konfrontaci s Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku nepomohlo: byl uznán vinným ve třech ze čtyř bodů obžaloby a oběšen jako poslední z odsouzených v hlavním procesu s nacistickými zločinci. I přes Seyss-Inquartovo klíčové postavení v okupovaném Rakousku a Polsku byly přitom rozhodující důkazy vztahující se k jeho úřadování ve funkci říšského komisaře: jak sám trefně poznamenal, jeho oprátka byla spletena „z holandského konopí“. Lítost nad svými činy Seyss-Inquart nikdy neprojevil a ani v Norimberku se na rozdíl od většiny obviněných nesnažil distancovat od radikálního antisemitismu. „Evakuaci“ nizozemských Židů, jež vedla k zavraždění asi 90 % z nich, „morálně“ obhajoval a jedním dechem ji srovnával s poválečným vysídlením Němců z východní Evropy. Koll na řadě pramenů včetně soukromých zápisků z vězení ukazuje, že Seyss-Inquart v nacistickém hnutí nepatřil mezi „konformisty“. Autentičnost jeho víry v nacistickou ideologii se pojila s kariérismem: snaha vyniknout v roli vzorného funkcionáře vehnala tohoto muže na dráhu pachatele válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.

Kollova monografie, založená na důkladné rešeršní práci, je působivá svým rozsahem i čtivým podáním. Seyss-Inquartovo působení na poli vymezeném klíčovými orgány nacistického Německa a měrou přizpůsobení či resistance nizozemské společnosti vůči okupantům je ilustrováno na řadě konkrétních případů. Konceptuální pojetí úřadu říšského komisaře v Haagu jako „prostřednické“ mocenské struktury (Zwischengewalt), která v maximální míře využívá vlastního manévrovacího prostoru, je pak možno chápat jako výzvu pro další srovnávací výzkum.

Daniel Putík

Martina ŠMEJKALOVÁ

Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)

Praha, Academia 2015, 652 s., ISBN 978-80-200-2439-8.

Obsáhlá monografie o životě a díle významného českého lingvisty Vladimíra Šmilauera představuje bohatý zdroj informací o této postavě a kontextech, do nichž se zapojovala. Kniha obsahuje vedle úvodu (s. 11–21) tři velké celky. První z nich (s. 23–150) pojednává v jediné dlouhé kapitole o Šmilauerově osobním životě a o vnějších aspektech jeho